

Geçmişten günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Sağlık Politikalarına genel bakış⁽¹⁾

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Sağlık politikası ile ilgili olarak neler söylenebilir? Kuşkusuz bu Atatürk'ün Sağlık Politikasını aynı zamanda...

Doç. Dr. Nüket Örnek Büken
Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji Tıp Etiği ve Tarihi AD
bukenu@hacettepe.edu.tr

Sağlık sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki rolünü ön plana çıkartan yeni yaklaşım bugün tüm dünyada kabul görmüştür. Bu durum sağlık sektörünün önemi daha da artırmış ve ülkelerin kalkınmışlık göstergelerinde sağlık verileri önemli yer almaya başlamıştır.

Kişi başına düşen milli gelir dağılımı, sanayileşme, işsizlik oranı, altyapı, beslenme ve eğitim düzeyi gibi birçok ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerle açıklanan klasik anlamda kalkınma, yeni yaklaşımda; beşeri kalkınma nosyonu ön plana alınarak, eğitim ve sağlık göstergelerine özeleştirilmiştir.

Diğer göstergelerle birlikte, toplum sağlık harcamalarının topluma yansımaları olan kişi başına hekim sayısı, yatak sayısı, ilaç tüketimi, sağlık hizmetleri kalitesi ile buna ulaşabilirlik ve bunların doğal uzantısı olan bebek ölüm oranı, genel ölüm oranı ve ortalama ömür gibi temel sağlık göstergeleri, toplum kalkınmışlık düzeyini belirleyen faktörlerdir.

Ülkelerde, sağlık politikaları ve sağlığın kurumsallaşması, tarih boyunca toplumların politik ve ekonomik koşullarına, toplumsal yapılarına, değer sistemlerine, sağlık koşullarındaki toplumsal değişim ve gereksinimlerine göre şekillenmiştir. Türk sağlık politikası ve bunun kurumsallaşması ise, sosyal devlet anlayışının bir unsuru olarak doğmuş gelişmiştir.

Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinden olan sağlık hizmetleri, giderek artan bir önem kazanmaktadır. Türkiye'de sağlık hizmetleri tabeline karşılama, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını ve sağlık hizmetlerinden eşit ve en iyi şekilde faydalanmasını sağlama görevi, Anayasa ile devletin yükümlülüğüne verilmiş ve sağlık kuruluşlarının planlanmasını tek elden ve devlet tarafından yürütülmesi öngörülmüştür.

Sağlık sistemleri bilindiği gibi sürekli bir değişim içindedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sağlık alanı ve sağlık hizmetleri devletin öncelikleri arasında yer almış ve her dönemde sağlık hizmetlerinin ve sağlık sisteminin iyileştirilmesi için gayret gösterilmiştir. Ancak gösterilen tüm gayretlere ve yapılan tüm çalışmalar rağmen sağlık hizmetlerinde istenilen noktaya gelinemedi.

Türkiye'de temel sağlık göstergelerindeki gelişim incelendiğinde; temel sağlık göstergeleri olarak kabul edilen ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan kaba doğum ve ölüm hızı, bebek ölüm oranı ve doğuştan hayatta kalma ümidi verilerinde Cumhuriyetin ilk yıllarına göre önemli iyileşmeler olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarıyla karşılaştırıldığında, kaba doğum hızı binde 48,2'den binde 20,8'e, kaba ölüm hızı binde 23,5'ten binde 6,3'e düşmüştür, doğuştan hayatta kalma ümidi 43 yıldan 69 yıla çıkararak önemli bir gelişme göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki devrimci ruhun ulus yararına elbirliğiyle toplumsal yaşama yansıtılması sağlık alanında mucizeler yaratmış, sağlık kurumları ulusal gereksinimleri doğrultusunda yaktan var edilmiş, ilk hastanelerle başlamış ve günümüze

gerçekleştirilmiştir.

Sağlık hizmetlerinin her yere ve her vanda ulaşabilmesini sağlamak için çaba gösterilmiş, uygulanan sağlık politikaları her dönemdeki evrensel gelişmeleri ve anlayışları yakından izlemiştir. Bunun sonucunda, başta buluşçu hastalıkların kontrolü olmak üzere birçok alanda olumlu gelişmeler elde edilmiş ve dünyaya örnek olunmuştur.

Toplumun sağlık düzeyini gösteren ve aynı zamanda gelişmişlik göstergesi olan ölçütlerle bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hızlı bir değişim ve gelişme sergilendiği görülmektedir. Ekonomideki gelişmelerle, sağlık hizmetlerindeki gelişmelerle cumhuriyetin her dönemi sağlık politikalarını yansıtmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi dünya anlayışına göre, tek amaçlı sağlık örgütlenmesi ülkemizde başarıyla uygulanmış, savaşın sonuna doğru dünyadaki genel anlayış paralelinde, nüfusa dayalı bütünleşmiş sağlık hizmetleri planları yapılmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri Osmanlı İmparatorluğu'nda sağlık alanındaki hizmetlerin örgütlenmesi son dönemlere kadar daha çok askeri gereksinimleri karşılamaya yönelik olmuştur. Halkın sağlık hizmeti gereksiniminin karşılanması ise yöneticilerin ve hayırsever zenginlerin kurduğu hastane ve şifahanelerde ya da özel tababet yapan hekimlerce yürütülmüştür (Eren N. 1998).

Bu nedenle Cumhuriyet'e doğru sağlık hizmetlerinde, savaş dönemlerinin zorunlu kıldığı çok sayıda hekim, hastane, aşı hane olmasına rağmen, çağa uygun örgütlenme eksikliğiyle, nitelikli personel ve hizmet birimlerinin eksikliği şu konusuydu.

Mayıs 1920 tarihinde kurulan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne kadar sağlık işleri Dâhiliye Nezareti bünyesinde umum müdürlük seviyesinde götürülmüştür. Savaşların getirdiği ağır sağlık sorunları, göçler, kıtlık ve buluşçu hastalıkların yaygınlığı da halkın yoğun bir sağlık hizmeti talebine neden oluyordu.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'daki toplam 13 milyon nüfusun yarıya yakınının çeşitli hastalıklardan yakındığı, bazı bölgelerde kronik ve buluşçu hastalıklar nedeniyle hastalıklı insan oranının nüfusun % 80'ine yaklaştığı, 1923 yılında 3 milyon tahmini hasta olduğu (her 4 kişiden 1'i), bazı bölgelerde ise sıtma nedeniyle köylülerin hasat bile yapamayacak hale geldiği kayıtlardan görülmektedir.

Uyarıkarlık yılan Sıtma, halka belki de savaşın daha çok zarar veriyordu; Kurtuluş Savaşı'nın yazgısını bile belirleyebilecekti. Tifo, tifüs ve kolera Anadolu'da kol geziyordu (Salık A. 1998).

Bir yanda yoğun sağlık hizmeti beklentisi ve sağlık sorunları olan savaş halindeki bir toplum, diğer yanda kurtuluş mücadelesi vermekte olan ve önceki dönemden farklı bir siyasi irade...

İşte böyle bir ortamda, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu dönemlerinde Atatürk, halkın sağlığı için savaşımın kaçınılmazlığını görerek, TBMM'nin açılışının daha 10. gününde çıkardığı 3. yasa ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) kurmuştur. Tek başına bu girişim, Anadolu halkının içinde bulunduğu olağanüstü koşullar gözetildiğinde Atanın halk sağlığına verdiği değer önemli bir göstergesidir. Çünkü Atatürk'e göre; "... bir milletin hasta olması demek, felakete uğraması." demektir. O halde kurtuluş; ancak toplumdaki

hastalık yerleşir, iyileştirilemezdi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Sağlık Bakanlığı, 5 Mayıs 1920 tarihinde kurulan ilk hükümetle Sıhhiye Vekili olarak seçilen Dr. Adnan (Adıvar) Bey tarafından, 11 Mayıs 1920'de, Ankara'nın Hacı Bayram semtinde üç odalı bir evde çalıştırılmaya başlandı. Vekil dışındaki personel 2 memurdur. Bu yıllarda Avrupa'nın birçok ülkesinde Sağlık Bakanlığı organizasyonu yoktur. O nedenle, TBMM, dünya yasal organizasyonu açısından nispeten deneyimi az bir kuruluşa ortaya çıkarmaktadır (Arslan Y. 2001).

Vekalet, ilk iş olarak Osmanlı Hükümet Teşkilatının sağlığı ilgili bütün kanun, yönetmelik ve tüzüklerini temin eder; vekaletin ilk kuruluş ve organizasyon kararları arasında kurtuluş tedavisi merkezi, aşı üretim merkezi ve bakteriyoloji hane kurulması kararları vardır. Tedavi hizmetleri, daha önce olduğu gibi yerel idarelerin sorumluluğundaki hastanelere bırakılmıştır.

Taşrada ise Osmanlı Devleti'nin örgütlenme yapısı devam ettirilmekteydi. Mevcut hekimlerin isim ve görev yerleri tespit edildi; hükümet tabilerinin çalışma biçim ve standartları için bir talimatname yayınlandı. Devam eden savaş şartları; Milli Mücadele nedeniyle ordunun hekim gereksinimi hükümet tabileri ve hastane hekimliklerinden gönüllü katılım veya davet yoluyla temin ediliyordu.

Sağlık örgütünün yenilenip geliştirilmesi sürdürüldü. Sağlık çalışanlarına ilk zorunlu hizmet 1923'te öngörüldü. O zamanın olağanüstü koşullarına karşın zorunlu hekim hizmetleri özendirici düzenlemelerle dayandırılmıştı. 1930'larda, koruyucu sağlık hizmetlerinde çalışan bir hekim, zorunlu hizmet yaparken Başbakan'dan fazla aylık alıyordu!

Çünkü Ata'ya göre; "... her tür sağlık sağışını, olanaklı olan hızla ve geniş bir biçimde izleyerek gerçekleştirmek başlıca hedeflerdir." di. Bu çerçevede; I. Ulusal Türk Tıp Kongresi O'nun direktifleriyle 1925'te gerçekleştirildi. İlk Türk Kodeksi O'nun döneminde yürürlüğe girdi.

Hekimlik mesleğinin uygulanma kuralarını düzenleyen, halen yürürlükte bulunan temel yasa da (1219 sayılı yasa) o dönemin ürünüdür. Atatürk'ün, 1930 yılında çıkardığı-bugün de yürürlükte olan- Koruyucu Sağlık Hizmetleri Yasası'nın (Umumi Hifzıssıhha Yasası) 3. Maddesinde Sağlık Bakanlığının görevleri sayılırken, 18 başlıktan 17'si koruyucu sağlık hizmetine ayrılmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ülkenin tek tıp fakültesi olan İstanbul Tıp Fakültesi desteklenerek olanakları artırılmış ve 1.000 öğrenci kapasitesine ulaştırılmıştır.

Yoksul halkın uzun tıp eğitimini finanse etmekte zorlanması karşısında yatılılık ve burs olanakları yaratılmış; karşılığında konan zorunlu yurt hizmeti sırasında da bu insanlara Başbakan'dan fazla aylık ödenmiştir.

Dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam şöyle düşündüyordu; "Tabip, hastalıkların giderilmesinde oynadığı rolde çok; sağlıklı olanların bu durumlarını korumaları için çaba harcaacaktır."

Nitekim, sıtma savaşı verilirken genç hekimlerin bilgi-beceri açığını fark edince; zamanın Dar-ül Fünun'una (İstanbul Üniversitesi) yazdığı bir yazıda; "... Lütfen, tabibeyinin sen sınıfında, bu gençlere buluşçu hastalıklarla savaşması için birkaç konferans koyunuz." ricasında bulunmuştur.

Medrese kafasının yanıtı ise, herkese ib-

müş; 1933 Üniversite Reformu'nu hızlandırıcı etki yapmıştı. Almanya'dan davet edilen Prof. Dr. J. Hirsch, ülkemizde koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişiminde önemli roller üstlenmişti. Atatürk bunlarla da yetinmeyerek, Halk Sağlığı bilimi alanında mezuniyet üstü uzmanlık eğitimi vermek üzere, 1935'te Ankara'da Halk Sağlığı Okulu'nu kurdurtmuştur. 1935 yılında TBMM'yi açış konuşmasında vurguladığı üzere; "Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde durulacak ulusal sorunumuzdur."

Çünkü Cumhuriyet; düşünsel, bilimsel ve bedensel bakımdan güçlü ve yüksek düzeyli koruyucuları ister. 1920' den 1938'e 18 yılda ne çok yol kat edilmiştir.

Ulusal yıkım boyutundaki pek çok sağlık sorununun atılması alınmıştır hem de savunan yeni çirkim yıkık bir ülkede.. Çünkü Atatürk'ün söylediği gibi; "...Devlet durumunda bulunan siyasal kuruluşların en birinci görevi, ulusun sağlığı kalmaya için gerekli yaşam koşullarını gerçekleştirmektir..." Atatürk devrimleri bir bütün olarak yeni insan, devrimlerin koruyucu-kollayıcısı, sürdürücü ve geliştiricisi kuşakları yaratma iddiasındaydı. Bu süreçte sağlık, en başta gelen stratejik sektör idi.

Onun söylemiyle; "Devlet olma savında ki siyasal kuruluşların en birinci görevi, halkının sağlığı ve sağlamlığıdır. Politikaları bu temel eksenle belirlemiş ve her yıl TBMM' i yasama yılı başında yaptığı açış konuşmalarında mutlaka sağlık sorunları, hizmetleri ve politikalarına da değinmiş ve TBMM'ye sağlık hedefleri göstermiştir:

"Efendiler! Ulusumuzu tam güvenlik durumunda yaratmak seçkin amacımız olduğu gibi, onun sağlığına özen göstermek ve var olan olanaklarımız oranında toplumsal sorunlarına çözüm olmak da hükümetimizin görev бүтүнülüğü içindedir.

1336 (1920) yılında 260 hekim görevli idi. Bu miktar, bu geçen yıl içinde (1921'de)

312'ye yükseltildi. 50 hekimin daha sağlanmasıyla hekimsiz ilçelere gönderilmeleri düşünülmektedir. Bu yıl buluşçu hastalıklarının yayılmasına izin verilmedi, baş gösterenler hemen sağlık önlemleri uygulanarak olduğu yerde söndürüldü. Buluşçu hastalıklara karşı en kesin önlem olan aşılar artık tümüyle ülkemizde üretilmektedir.

Üç milyonu aşkın doz çiçek aşısının Sivas'ta üretilmiş olduğunu dile getirmek, bu bağlamda yeterli bir fikir verebilir. Ülkenin sınımlı bölgelerinde yeterli kinin dağıtıldı. Frengi afetinin söndürülmesi için de olanaklı olan para sarf edildi ve toplumsal hastalıklar ile mücadelemin daha etkili ve daha kapsamlı bir biçimde yerine getirilmesi koşulları da hazırlanmıştır"

(Dönem 3. Toplanma yılını açarken 1 Mart 1922, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1 sf. 236).

"Bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı insanların koruma konusunda büyük hizmetleri görülen aşıları hazırlama ile meşgul Hifzıssıhha Kurumumuz tam başarıyla çalışmasını sürdürmekte ve mücadelede yararlı hizmetler üretmektedirler.

1337 (1921) yılı içinde üç milyon kişilik çiçek aşısı yapabildi Sivas Kurumu. geçen yıl içinde 5 milyon kişilik çiçek aşısı, beş yüz otuz yedi kilogram kolera, dört yüz yedi kilogram tifo aşıları ürettiği ve bunlar halka yeterli biçimde uygulanmıştır.

Bugün İstanbul ve Sivas'ta bulunan her biri Bakteriyoloji hane, Kimya hane, Aşı Üretimi ve Kuduz Tedavisi hanesinden oluşan Hif-

uzak yol alınmasından kaynaklanan sakıncaların hafifletilmesi kararlaştırılmıştır.

Bulaşıcı hastalıklara karşı önemli bir mücadele aracı olan dezenfeksiyon ve antisepti araçları gittikçe artıyor ve düşman zarar verdikleri onarıyor ve var olanları iyileştiriyor.

Bu yolla yakında Afyonkarahisar, Eskişehir ve Niğde Dezenfeksiyon Kurumları çalışmaya gireceklerdir.

İzmir'de ve Ankara'da her türlü araç ile donanmış birer Dezenfeksiyon evi yapımı hazırdır. Esasen kentlerin sağlığını korumasını gerektirdiği. Dezenfeksiyon evinden yoksun yerlerde yerel meclislerce verilerek ödenekle ve merkezden yapılacak yardımla bir an önce bunların tamamlanması 1339 (1923) yılının gerçekleştirilmesi hedefi koyducu amaçlardan birisi olduğu gibi, içte başlıca güzergâhlarda ve dıştan gelecek yayımlı hastalıklara karşı savunma için sınırlarımızda koruma önlemleri projesi de değerlendirilmektedir.

Kapitülasyonların fiilen kaldırılması se-meresi olarak uluslararası bir yönetim durumundan çıkarılıp hemen doğrudan doğruya Bakanlığın şubeleri yönetiminden biri durumuna gelen sabık Sağlık Karantinası Yönetimi de, en zor koşullar içinde devir teslim edilmiş olmasına karşın, tam başarıyla sürdürülmekte ve işletilmektedir.

Yalnızca bulaşıcı ve ateşli hastaların kabulüne özel hastanelerin bulunmamasının ülkeye için büyük bir eksiklik olduğu düşünülerek bu yıl İstanbul'da ve Anadolu'nun değişik noktalarında olmak üzere 5 tane Bulaşıcı Hastalık Hastanesinin kurulma ve açılması sağlık programımıza katılmış ve şimdi İzmir'deki çalışmaya başlamış ve İstanbul'dakiler de açılışa hazır bulunmuştur.

Gerek yerel meclislerin çabası ve gerek örnek kurumlarımızın ülkemize güzel dağıtım yollarıyla Anadolu'nun her yanında önemli sağlık merkezleri kurulması olanak içine ve gerçekleştirmeye girmektedir.

Salgın yapan hastalıklar oranında önemli ve hatta ülkemizde bunlardan daha çok yıkıma neden olan sıtma, frengi ve verem hastalıkları da önlem uygulanmasından geri durulmuyor".

"Sıtma hastalığının ülkemizdeki yayılma ve yıkımının dercesine karşı bir yeterli önlem olduğu savlanmamakla birlikte, kuşkusuz pek etkin bir etmen olan, İstanbul Kimya Hanesinde üretilen devlet kinini tabletlerinin bin kiloya yakın mevcudu Ziraat Bankası aracılığıyla bütün bölgelere dağıtılmak üzere bulunmuş ve 250 kilo miktarında da ücretsiz olarak kinin dağılmıştır.

Yine geçen yıl (1338, 1922) ödeneğinden artakanlara para ile dışardan yeniden bin kilo dolayında kinin sipariş edilmiştir. Sıtma hastalığının kökünden yok edilmesi için biricik çözüm olan kurutma ve arazi düzeltimi sorununa kent ve köylerin sağlığı koruma koşullarının düzeltilmesi ve tamamlanmasına ise, doğal koşullara dönülür dönülmez başlamak bindirlik ve sağlık işlerimizin en kaçınılmaz ve zorunluluklarından biri olacaktır.

Frengi savaşımı her yerde her zamanki etkinlikleriyle sürmektedir. Yıkıcı toplum hastalığımdan kuşkusuz başlıcası olan verem hastalığımda karşı şimdiki dek durum ve koşulların üzgünüm ki, uygulanmasına izin ve olanak vermediği önlemlere başlanacağı üzere İstanbul'da Veremlerin Tedavisi evi açmak ve bu yolla yeni ve pek gerekli bir savaşımın ilk temel taşıyı koymak tasarılanmaktadır" (1. Dönem 4. Toplanma Yılına Açarken).